

धोरણ-૧૧ અર્થશાસ્ત્ર વિષયના કેટલાક એકમોના અધ્યયનમાં શોધપૃચ્છા પ્રતિમાનની

અસરકારકતાનો અભ્યાસ

ડૉ. મનિષા ગુર્જર

(M.A., M.Ed., M.Phil., Ph.D., MLISc., GSET, NET)

એસોસિએટ પ્રોફેસર,

આકાર અધ્યાપન મંદિર એમ.એડ્.કોલેજ, ઓગણજ, અમદાવાદ-60

1. પ્રસ્તાવના

કોઈપણ સમાજમાં પરિવર્તન થવું એ ખૂબ જ અગત્યનું છે. જો પરિવર્તન ન થાય તો સમાજ સ્થગિત થઈ જાય અને તેનો વિકાસ રૂંધાઈ જાય. અહિંયા પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ પરિવર્તન લાવે કોણ? તેનો જવાબ આપી શક્યા કે જે તે સમાજના “ACTIVE” અને “INQUIRYMIND” વાળા વ્યક્તિ તથા જે તે સમાજની શિક્ષણ વ્યવસ્થા.

કોઠારી કમિશન (1964-66) મુજબ

“ The destiny of India is now being shaped in her classroom. ”

આથી શિક્ષણમાં પરિવર્તન લાવવા માટે શિક્ષકે પોતાની શાળાથી શરૂઆત કરવી પડે. આમ પણ શિક્ષકને પરિવર્તનનો દૂત કહેવામાં આવે છે. આજના ટેકનોલોજી યુગમાં પણ વર્ગખંડો અધ્યાપનની એ જ ચીલાચાલુ પદ્ધતિઓ લાંબા-લાંબા પ્રવચનો તથા પુસ્તક જન્ય પ્રવૃત્તિઓ નજરે ચડે છે. આ પદ્ધતિઓ દ્વારા અધ્યેતાઓને તૈયાર માહિતી જ પીરસવામાં આવે છે. પરિણામે શિક્ષણકાર્ય મોટે ભાગે રસપ્રદ અને અસરકારક બની શકતું નથી.

વર્ગખંડમાં ભણતા દરેક અધ્યેતાઓ વ્યક્તિગત તફાવતો ધરાવે છે. જ્યાં શિક્ષણનું કામ કરતા શિક્ષકનું અંતિમ ધ્યેય અધ્યેતાઓના વર્તનમાં પરિવર્તન કરવાનું છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જે વ્યવસ્થિત રીતે અપનાવવામાં આવે તેને શિક્ષણ પદ્ધતિ કહેવાય. શિક્ષણ પદ્ધતિએ અધ્યેતાઓને શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાંથી વ્યવસ્થિત રીતે પસાર કરવાનું એક સાધન છે.

જયેન્દ્ર દવે (1993) ના મત મુજબ,

“ શિક્ષણ પદ્ધતિ એટલે અભ્યાસક્રમ અને બાળક વચ્ચે સંબંધ પ્રસ્થાપિત કરનાર પ્રક્રિયા. ”

આજના યુગમાં માનવી પોતાના મોટાભાગના તમામ મહત્વના નિર્ણયો આર્થિક બાબતોને ધ્યાને લઈને લેતો હોય છે. આ નિર્ણયો લેવામાં અર્થશાસ્ત્ર વિષયનું નીતિવિષયક જ્ઞાન માનવીને જીવનપર્યંત સુધી મદદરૂપ થતું જણાય છે. આથી શિક્ષણક્ષેત્રે વર્તમાન સમયમાં અર્થશાસ્ત્ર વિષયનું

VIDHYAYANA

ISSN 2454-8596
www.MyVedant.com

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ખૂબ જ મહત્વ છે. આમ અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં અધ્યાપકો દ્વારા વિભિન્ન શિક્ષણ પદ્ધતિઓ દ્વારા અધ્યેતાઓને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, પરિણામે શિક્ષકની ભણાવવાની આ વિભિન્ન શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓની તુલના દ્વારા અધ્યેતાઓની બૌદ્ધિક અને વૈજ્ઞાનિક શક્તિનો વિકાસ જાણી શકાય છે. આથી આ વિભિન્ન પદ્ધતિઓ, પ્રવિધિઓ અને પ્રતિમાનોમાંથી સંશોધકે શોધપૃચ્છા પ્રતિમાનની અસરકારકતાનો અભ્યાસ પસંદ કરેલ છે.

2. સમસ્યા કથન

A Study Of Effectiveness Of Inquiry Training Model In Learning Of Some Units Of Economics Subject Of Standard-XI

3. પારિભાષિક શબ્દો : શોધપૃચ્છા પ્રતિમાન

4. સંશોધનના હેતુઓ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં કેટલાક મહત્વના હેતુઓ રહેલા છે તે નીચે મુજબ છે.

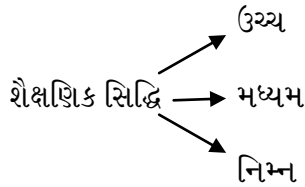
1. ધોરણ-11 અર્થશાસ્ત્ર વિષયના કેટલાક એકમો માટે શોધપૃચ્છા પ્રતિમાન અને અધ્યયન કાર્યક્રમની રચના કરવી
2. ધોરણ-11 અર્થશાસ્ત્ર વિષયમાં અધ્યેતાઓએ મેળવેલ શૈક્ષણિક સિદ્ધિના આધારે શોધપૃચ્છા પ્રતિમાનની અસરકારકતા તપાસવી

5. સંશોધન હેઠળનાં ચલો :

- પરતંત્ર ચલ
 - સ્વતંત્ર ચલની અસરથી જે ચલ ફેરફાર પામે તેને પરતંત્ર ચલ કહેવાય.
 - જે ચલ પર અસર તપાસવાની હોય તેને પરતંત્ર ચલ કહે છે.
 - પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉત્તર કસોટીમાં મેળવેલ પ્રામાંક એ પરતંત્ર ચલ છે.
- સ્વતંત્ર ચલ
 - જે ચલમાં ફેરફાર કરીએ કે જેના ફેરફારની અસર બીજા અવલોકન પર થતી હોય તેવો ચલ સ્વતંત્ર ચલ કહેવાય.

- જે ચલમાં કોઈપણ પ્રકારનું નિયંત્રણ મૂકવામાં આવતું ન હોય તેને સ્વતંત્ર ચલ કહેવાય.
- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં શૈક્ષણિક સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ કક્ષા એ સ્વતંત્ર ચલ છે.

6. સંશોધનની ઉત્કલ્પનાઓ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નીચે મુજબ શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ રચવામાં આવી છે.

Ho₁ પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₂ પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₃ પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના મધ્યમ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

Ho₄ પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તર કસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

7. સંશોધનની મર્યાદાઓ

પ્રસ્તુત સંશોધનની મર્યાદાઓ નીચે મુજબ છે.

1. પ્રસ્તુત સંશોધન અમદાવાદ શહેર પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.
2. પ્રસ્તુત સંશોધન માત્ર ગુજરાતી માધ્યમની ઉચ્ચતર માધ્યમિક વિભાગ ધરાવતી એક જ શાળા પૂરતો મર્યાદિત હતો.
3. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સ્વનિર્મિત કસોટીઓનો ઉપયોગ થયો હોવાથી ઉપકરણની જે મર્યાદાઓ હોય તે સંશોધનની મર્યાદા બની હતી.

VIDHYAYANA

ISSN 2454-8596
www.MyVedant.com

An International Multidisciplinary Research E-Journal

8. પ્રયોગનું આયોજન

➤ પ્રાયોગિક યોજનાની પસંદગી

પ્રાયોગિક સંશોધન પદ્ધતિથી સંશોધન હાથ ધરવાનું હોય ત્યારે તે સંશોધન વિવિધ યોજનાઓ દ્વારા કરવામાં આવે છે.

પ્રાયોગિક યોજના માટે ચક્રિય યોજના પસંદગી કરવામાં આવી છે. આ યોજનામાં જૂથની સંખ્યા બે હોય છે.

- પ્રાયોગિક જૂથ
- નિયંત્રિત જૂથ

પ્રાયોગિક જૂથને શોધપૃચ્છા પ્રતિમાન દ્વારા અને નિયંત્રિત જૂથને પરંપરાગત પદ્ધતિથી શિક્ષણ આપવામાં આવશે. ત્યારબાદ બંને જૂથને ઉત્તરકસોટી આપી પ્રાપ્તિકોનું અર્થઘટન અને વિશ્લેષણ કરવામાં આવશે.

9. વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અમદાવાદ શહેરની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓને વ્યાપવિશ્વ તરીકે પસંદ કરવામાં આવી હતી.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સહેતુક રીતે અમદાવાદ શહેરની શાળાઓમાંથી એક શાળા “શાહ વી.એચ.એચ, ઓગણજ,અમદાવાદ”ને નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવી હતી. જેમાંથી ધોરણ-11ના બે વર્ગોને યાદચ્છિક રીતે પસંદ કરી એક વર્ગને પ્રાયોગિક જૂથ અને એક વર્ગને નિયંત્રિત જૂથ તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. જેમાં પ્રાયોગિક જૂથના 41 અને નિયંત્રિત જૂથના 38 અધ્યેતાઓ પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવામાં આવી હતી.

10. સંશોધન ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલ અધ્યેતાઓની બુદ્ધિ કક્ષાનું માપન કરવા માટે ડૉ.જે.એચ.શાહ રચિત બુદ્ધિ કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે વર્ગમાંના

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596
www.MyVedant.com

અધ્યેતાઓની પ્રથમ સત્રની પરીક્ષાના અર્થશાસ્ત્ર વિષયના ગુણને પૂર્વકસોટી તરીકે લઈ બે સમકક્ષ જૂથની રચના કરવામાં આવી હતી.

આ ઉપરાંત, પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાયોગિક જૂથને શોધપૃષ્ઠા પ્રતિમાન દ્વારા અને નિયંત્રિત જૂથને પરંપરાગત પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું. શિક્ષણકાર્ય કર્યા બાદ પ્રયોગની અસરકારકતા તપાસવા માટે ઉત્તરકસોટીની રચના કરવામાં આવી હતી જે બ્લ્યૂ પ્રિન્ટ આધારિત હતી.

11. માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન

માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કરવા માટે ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરતા નીચે મુજબ સારણીમાં માહિતી મળે છે.

પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા અને 't'-મૂલ્ય

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા
પ્રાયોગિક જૂથ	31	24.41	4.06	0.99	2.38	0.05
નિયંત્રિત જૂથ	32	22.05	4.72			

સારણી - 2

પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા અને 't'-મૂલ્ય

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા
પ્રાયોગિક જૂથ	10	24.85	-4.18	1.34	2.02	0.05
નિયંત્રિત જૂથ	16	22.14	4.53			

VIDHYAYANA

સારણી - 3

પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના મધ્યમ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિઓની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા અને 't'-મૂલ્ય

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા
પ્રાયોગિક જૂથ	10	23.00	-4.32	2.40	1.04	0.05
નિયંત્રિત જૂથ	6	20.50	4.84			

સારણી - 4

પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથના નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓએ ઉત્તરકસોટીમાં મેળવેલ પ્રાપ્તિઓની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા અને 't'-મૂલ્ય

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા કક્ષા
પ્રાયોગિક જૂથ	11	24.91	-3.99	1.83	1.15	0.05
નિયંત્રિત જૂથ	10	22.80	4.37			

ઉપરોક્ત સારણીઓના માહિતીનું અર્થઘટન કરતા નીચે જેવા તારણો મળે છે.

12. સંશોધનના તારણો

1. સમગ્ર જૂથ માટે શોધપૃષ્ઠ પ્રતિમાન એ પરંપરાગત શિક્ષણ પદ્ધતિ કરતાં વધુ અસરકારક છે.
2. ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓ પર શોધપૃષ્ઠ પ્રતિમાન શિક્ષણ પદ્ધતિની અસર જોવા મળે છે.
3. મધ્યમ સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓ પર શોધપૃષ્ઠ પ્રાપ્તિ પ્રતિમાન શિક્ષણ પદ્ધતિની અસર જોવા મળતી નથી.
4. નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતા અધ્યેતાઓ પર શોધપૃષ્ઠ પ્રતિમાન શિક્ષણ પદ્ધતિની અસર જોવા મળતી નથી.

VIDHYAYANA

ISSN 2454-8596
www.MyVedant.com

An International Multidisciplinary Research E-Journal

13. ઉપસંહાર

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના અધ્યેતાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર શોધપૃચ્છા પ્રતિમાનની અસરકારકતા તપાસવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર શિક્ષણ પદ્ધતિની અસર જોવા મેળી હતી.

સંદર્ભસૂચિ

Good, Carter V. and others, (1941) : **Methodology of Education Research**. New York : Appleton century corfts.

Good, C. V., : **Educational Research and Training**. New York : Merrilli Publishing.

Report of the Education Commion, (1964-66) : **Summary of Recommendations**. New Delhi : Publication.

Sukhia, S. P. and others, (1966) : **Elements of Educational Research**. Bombay : Allia Publishers pvt. Ltd.

અર્થશાસ્ત્ર પાઠ્યપુસ્તક (ધોરણ-૧૧) : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, 'વિદ્યાયન' સેક્ટર-૧૦ એ, ગાંધીનગર.

દવે, જયેન્દ્ર અને અન્ય, (1993-94) : **શિક્ષણની તાત્વિક અને સમાજશાસ્ત્રીય આધારશિલાઓ**. અમદાવાદ : બી. એસ. શાહ પ્રકાશન.

દવે, પી. એન., (1996) : **શૈક્ષણિક સંશોધન અને આંકડાશાસ્ત્ર**.

શાહ, દીપિકા ભદ્રેશ, (1993) : **શૈક્ષણિક પ્રૌદ્યોગિકી**. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.